

20
DE ANI
HUMANITAS

Andrei Pleșu s-a născut la 23 august 1948, în București. Absolvent al Facultății de Arte Plastice, Secția de istoria și teoria artei. Doctoratul în istoria artei la Universitatea din București, cu teza *Sentimentul naturii în cultura europeană*. Lector universitar (1980–1982) la Academia de Arte Plastice, București (cursuri de istorie și critică a artei moderne românești). Profesor universitar de filozofie a religiilor, Facultatea de Filozofie, Universitatea din București (1991–1997). Fondator și director al săptămânalului de cultură *Dilema* (1993). Fondator și președinte al Fundației „Noua Europă” și rectorul Colegiului „Noua Europă” (1994). Membru al *World Academy of Art and Science* (1997). Membru al *Académie Internationale de Philosophie de l'Art*, Geneva, Elveția (1999). Dr. phil. honoris causa al Universității „Albert Ludwig” din Freiburg im Breisgau, Germania (2000) și al Universității „Humboldt” din Berlin, Germania (2001). *Commandeur des Arts et des Lettres*, Paris, Franța (1990). *New Europe Prize for Higher Education and Research* la Berlin, acordat de *Center for Advanced Study in the Behavioral Sciences*, Stanford, *Institute for Advanced Study*, Princeton, *National Humanities Center*, Research Triangle Park, North Carolina; *Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences* (NIAS), Wassenaar; *Swedish Collegium for Advanced Study in the Social Sciences* (SCASSS), Uppsala și *Wissenschaftskolleg zu Berlin* (1993). Premiul Academiei Brandenburgice de Științe din Berlin, Germania (1996). *Ordre national de la Légion d'Honneur* al Franței (în martie, în gradul de *Commandeur* și, în decembrie, în gradul de *Grand Officier*) (1999) etc.

Scrieri: *Călătorie în lumea formelor* (eseuri de istorie și teorie a artei), Meridiane, 1974; *Pitoresc și melancolie. O analiză a sentimentului naturii în cultura europeană*, Univers, 1980; Humanitas, 1992; *Francesco Guardi*, Meridiane, 1981; *Ochiul și lucrurile* (eseuri), Meridiane, 1986; *Minima moralia. Elemente pentru o etică a intervalului*, Cartea Românească, 1988; Humanitas, 1994 (trad.: franceză, L'Herne, Paris, 1990; germană, Deuticke, 1992; suedeză, Dualis, Ludvika, 1995, maghiară, Tinivár, Cluj, 2000; împreună cu fragmente din *Limba păsărilor*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000; slovacă, Kalligram, Bratislava, 2001); *Jurnalul de la Tescani*, Humanitas, 1993 (trad.: germană, Tertium, Stuttgart, 1999; maghiară, Koinónia, Budapesta, 2000); *Limba păsărilor*, Humanitas, 1994; *Chipuri și măști ale tranziției*, Humanitas, 1996; *Eliten – Ost und West*, Walter de Gruyter, Berlin–New York, 2001; *Despre îngeri*, Humanitas, 2003; *Obscenitatea publică*, Humanitas, 2004; *Comedii la Porțile Orientului*, Humanitas, 2005; *Despre bucurie în Est și în Vest și alte eseuri*, Humanitas, 2006, precum și numeroase studii și articole în reviste românești și străine.

ANDREI
PLEȘU

Despre
îngerî

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Mona Antohi
Concepție grafică: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Corina Roncea, Carmen Petrescu

Tipărit la „Monitorul Oficial” R.A.

© HUMANITAS, 2003, 2010

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PLEȘU, ANDREI

Despre îngeri / Andrei Pleșu. – București: Humanitas, 2010

ISBN 978-973-50-2606-6

253.1

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30

C.P.C.E. – CP 14, București

e-mail: cpp@humanitas.ro

www.libhumanitas.ro

*Prietenului meu Horia Bernea,
unul din cei foarte puțini
cu care puteam sta de vorbă despre îngeri*

I. INTRODUCERE ÎN ANGELOLOGIE

*Minimum quod potest haberi
de cognitione rerum altissimarum
desiderabilius est
quam certissima cognitio quae
habetur de minimis rebus.*

(Toma d'Aquino, *Summa theologiae*, I, q. 1, a. 5, ad 1)

„Este mai de dorit minimul
de cunoaștere a lucrurilor
foarte importante decât cunoașterea
socotită foarte sigură
a lucrurilor foarte mărunte.“*

* Traducerea în limba română a unor sintagme și citate din limba latină – în cazul în care acestea nu sunt traduse explicit în text – a fost realizată de Mariana Băluță-Skultéty (n. ed.).

I. Farmecul lumilor intermediare

Dihotomiile, principiul identității și tema intervalului

Trebuie să vă spun, de la bun început, că n-am văzut niciodată îngeri. Sau că nu-mi amintesc să fi văzut. Nu fac parte dintre cei care se pot lăuda cu experiențe directe, n-am organ pentru „fenomene“. Piața e plină însă de cărți pe această temă și ele se vând bine tocmai pentru că autorii lor pretend a consemna întâlniri aievea și conversații prelungite cu ființe angelice.¹ De așa ceva n-am

1. Nu vreau să spun că toate cărțile de acest fel trebuie disprețuite. Un exemplu demn de luat în seamă ar putea fi documentul furnizat de Gitta Mallasz, care consemnează o serie de „dialoguri“ cu îngerul avute de patru tineri (printre care ea însăși) în Budapesta anilor 1943–1944 (*Dialogues avec l'ange*, Aubier Montaigne, Paris, 1976). Credibilă – și, de altfel, protejată de un „Imprimatur“ vicarial din 1967 – este și cărticica lui A. M. Weigel, *Schutzengel-Erlebnisse*, Verlag St. Grignionhaus Altötting, 1969. Un contraexemplu îl furnizează o lucrare de tipul *The Ministry of Angels*, tipărită în 1918, dar reeditată în 1963 la Londra, a cărei autoare (Mrs Joy Snell, soră de caritate) se complăce într-un contact cvasispiritist cu îngerul ei păzitor care e o doamnă... Nuanțe se pot stabili și în ampla (și adeseori

avut parte și nu știu dacă asta e de bine sau de rău. Fapt e că ceva în alcătuirea mea, un soi de opacitate, poate un exces al corporalității, nu lasă loc de manifestare supra-sensibilului, paranormalului și altor asemenea experiențe, pasionante probabil, dar la care, repet, eu personal nu am acces. Cu toate acestea, găsesc că problema îngerilor este interesantă și teologic, și filozofic, și existențial, ba mai mult, că și fără suportul contactelor nemijlocite, fără vedenii, trăiri-limită și întâmplări neobișnuite poți sfârși prin a înțelege că îngerii există. Cum am ajuns să reflectez la problema asta?

Am să o iau mai pe departe. Am să încep prin a vă vorbi despre ideile care-mi sunt antipatice. Faptul că ideile pot fi antipatice denotă că, dacă le iei în serios, ele se comportă ca niște ființe vii, agresive sau cordiale, și că, prin urmare, poți avea cu ele relațiuni afective... Una dintre ideile care îmi sunt foarte antipatice e *dihotomia*, prestigiul gândirii binare, înclinația de a defini lumea în

candida) literatură americană dedicată subiectului în ultima vreme. Joan Wester Anderson, de pildă (*Where Angels Walk*, Barton & Brett, 1992), e mai ușor de digerat decât Sophy Burnham, cu bestsellerul ei *A Book of Angels* (Ballantine Books, 1990). De o anumită utilitate (în cheie jurnalistică) e, pe același domeniu, Pierre Jovanovic, *Enquête sur l'existence des anges gardiens*, Filipacchi, Paris, 1993. O cu totul altă categorie o reprezintă, desigur, întâlnirile cu îngeri ale misticilor, legitimați, de regulă, prin sanctificare. Lista e lungă, de la Margareta da Cortona (despre care a scris François Mauriac) și Francesca Romana până la Anna-Katharina Emmerich (al cărei biograf e Clemens Brentano), Gemma Galgani, sau Padre Pio. Cf., între altele, Pascal P. Parente, *The Angels*, Grail Publications, St. Meinrad, Indiana, 1958, cap. X.

alb-negru. Modul acesta de a gândi e sursa cea mai la îndemână a generalizărilor de bodegă. Când aud vorbindu-se de „materie-spirit“, „corp-suflet“, „bine-rău“ simt cum bogăția lumii pălește. Știu cât de curios poate să sune o asemenea declarație. Știu că dacă vezi prea multe nuanțe între conceptele polare nu mai poți alege și, în fond, nu mai poți acționa. În imediat, nu te poți descurca hamletizând: „da“ trebuie să fie „da“ și „nu“ – „nu“. Dar aici n-am în vedere acțiunea, ci înțelegerea. Iar înțelegerea are nevoie de răgazul unei analize, pe care dihotomiile o blochează. Odată ce lucrurile sunt „sortate“ scurt pe două căprării, nu mai rămâne loc pentru complicații lămuritoare. De aceea pretind că ori de câte ori intră în funcțiune dihotomiile, în odaia lumii se face întuneric: nu se mai vede nimic, se aude doar țăcănitul mecanic al unei bombe cu ceas. Adevărul (sau dezbaterea despre adevăr) începe să se constituie mai curând de la trei în sus, de la un *tertium* dat, nu exclus. Sigur că sunt domenii particulare – logica, de pildă – unde principiul contradicției are autoritate și funcționează: nu poți să spui despre un lucru că este în același timp el însuși și opusul său. De acord. Dar chiar și așa, contează enorm despre ce lucru e vorba. Una e identitatea unei găleți, alta este identitatea lui Gheorghe. Evident, $A = A$ și $A \neq \text{non-}A$. Dar în cazul lui Gheorghe lucrurile sunt mai complicate. Identitatea omului încape mai greu în această ecuație. Ea este suma tuturor ipostazelor temporale pe care un individ le parcurge evoluând, depășindu-se, revizuiindu-se. Identitatea „A“ a unui om este o variabilă, un grafic care se dezvoltă în timp. În ea intră opțiunile individuale (deci o sumedenie

de identități virtuale abandonate), salturile interioare, procesele de creștere organică și sufletească. Fiecare episod temporal al vieții mele e o nouă față de episodul anterior, e un „non-A“, „identic“ totuși, *formal* identic, cu „A“. Șansa omului este uriașul rezervor de „non-A“ care stă la dispoziția identității sale „A“. Fără posibilitatea echivalenței între „A“ și „non-A“ nu există libertate, nu există înnoire, nu există viață.² Iar îngerul ce altceva este dacă nu *alteritatea noastră identică*, deschiderea noastră latentă către un „propriu“ extins, către tot ceea ce, fără să ne fie străin, e „altceva“ în noi, altceva-ul *nostru*. Dumnezeu însuși, când decide să se întrupeze pentru a „recondiționa“ alcătuirea creaturii sale, consimte – El, marele „A“ – să se identifice temporar cu „non-A“, să iasă din depărtarea sa pentru a se suprapune, sacrificial, cu mizeria imediată a ființei create. Ei bine, pentru gândirea de tip dihotomic, asta e un scandal.

2. Principiul identității e analizat de Pavel Florenski ca o subversiune logică la adresa existentului însuși: „Fiecare A, excluzând *toate* celelalte elemente, este exclus de ele *toate*; căci dacă fiecare dintre ele, pentru A, este doar non-A, atunci și A, față de non-A, nu este decât non-A. Din punctul de vedere al legii identității, întreaga existență, dorind să se afirme, nu face decât să se distrugă, devenind un ansamblu de elemente în interiorul căruia fiecare element este un centru de negații, doar de negații; astfel, întreaga existență este o negație compactă, un «Nu» imens. Legea identității este duhul morții, al vidului și al neantului” (Pavel Florenski, *Stâlpul și Temelia Adevărului. Încercare de teodicee ortodoxă în douăsprezece scrisori*, trad. rom. de Emil Iordache, pr. Iulian Friptu și pr. Dimitrie Popescu, Polirom, Iași, 1999, pp. 24–25).

Un alt efect foarte răspândit al acestei gândiri este postularea unui interval vid între Dumnezeu și om. Or, tocmai spațiul acestui interval este spațiul credinței, spațiul unei potențiale întâlniri între pământ și cer. În acest interval se mișcă îngerii, urcând și coborând, ca pe scara lui Iacob. Mi s-a părut întotdeauna ciudat că suntem gata să vorbim, cu oarecare nonșalanță, despre piscul nebulos al Creatorului transcendent, în vreme ce despre atât de apropiatele energii îngerești așezate între noi și El vorbim rar și stingher.

Problema intervalului mi-a apărut ca inevitabilă și când m-am apucat, cu mulți ani în urmă, să scriu un text de etică. Etica nu are relevanță decât ca scenografie a intervalului. Cineva care nu se află în condiția *itineranței*, care nu se situează în dinamica unui *parcurs* existențial, nu are nevoie de etică. Dacă ești sfânt, problema eticului nu se pune. Nu atât pentru că drumul tău s-a încheiat (sfinții adevărați știu foarte bine că orice cale spirituală e, prin definiție, un *început* de cale), ci pentru că sfântul nu mai are de negociat opțiuni și norme. Sfântul a intrat în lumină, e absorbit în metabolismul ei, a trecut de partea cealaltă... De partea cealaltă, dar în sens invers, a trecut și demonul, pentru care, de asemenea, problema eticului nu se pune. Problema eticului se pune pentru noi, care nu suntem nici într-o parte, nici în alta, care ne aflăm în interval, un soi de mișmașuri, de corcitură, când halucinați de retorica purității și a absolutului, când prăbușiți în cea mai neagră mizerie trupească, sufletească și mentală. De aceea suntem o bună materie pentru etică, pentru că suntem echivoci, pentru că avem posibilitatea

alegerii în fiecare moment. Nu suntem nici buni ca Dumnezeu, nici răi ca Diavolul. Și atunci trebuie o anumită ordine, pentru ca un asemenea conglomerat ambiguu să funcționeze convenabil. Ordinea aceasta e eticul. Eticul încearcă să regleze mișcarea noastră între bine și rău, comportamentul nostru în interval. (Diferența dintre îngeri și noi – pentru că și îngerii sunt ființe ale intervalului – e că pentru ei problema opțiunii s-a pus o singură dată, în vreme ce pentru noi ea se pune clipă de clipă. Dar despre asta vom vorbi cu alt prilej.)

Despre tot ce ține de tema intervalului ar trebui făcut cândva un curs separat. Experiențele esențiale ale oricărei vieți omenești se pot analiza în termenii unei analitici a intervalului, respectiv în termenii unei filozofii a itineranței, a drumului. Eticul e un drum, credința e un drum. Formația noastră intelectuală și profesională e un drum. Căsătoria e un drum. Până și moartea e un drum, dacă nu ne lăsăm păcăliți de gesticulația ei fatală...

Am ajuns, așadar, să reflectez la problema îngerilor pe mai multe căi. Fie respingând tenace schemele binare ale lumii (în speță opoziția rudimentară Dumnezeu–Om, pusă cutremurător în discuție de chiar teologia Întrupării), fie confruntându-mă cu problematica intervalului, fie identificând în împrejurările imediate ale vieții elemente care mi se păreau asimilabile angelologiei. Până și faptul că, pe nepusă masă, m-am trezit, într-o bună zi, ministru de externe a intrat oarecum firesc în același dosar. *Angelos*, cuvântul grecesc care desemnează îngerul, înseamnă nici mai mult nici mai puțin decât sol, mesager, *ambasador*. Prin urmare, diplomația e o ocupațiune derivată din oficiul

angelic și ar face mai bine să și-l ia drept emblemă pe Arhanghelul Gabriel, „profesionistul“ Bunei Vestiri, decât să cultive, cum îi place s-o facă, micul diabolism de salon.³

Lumile intermediare de la Platon la Walter Benjamin

E un fapt că textele sacre ale tuturor marilor tradiții ale lumii, din Persia până în Grecia, din lumea arabă și iudaică până la cea creștină, din Mesopotamia, Egipt și India, până în China și Siberia meridională, admit că intervalul dintre Ființa supremă și lumea pământească e foarte aglomerat. Cerurile sunt locuite de o indefinitate de creaturi complicate, diferențiate și foarte active. Nici vorbă de un imens pustiu albastru, de o Sahară abstractă, anulată, în final, de oaza Ierusalimului ceresc. Lumile „de sus“ sunt febrile, multicolore, sonore. În teritoriul lor ar fi de lucru, ca să zicem așa, și pentru demografi, și pentru sociologi, și pentru astrofizicieni, mă rog, pentru toate dexteritățile utile înțelegerii unei lumi adevărate. Lucrurile sunt bine organizate. S-ar putea vorbi, de pildă, despre un fel de „diviziune a muncii“, de vreme ce fiecare din rangurile ierarhiilor cerești are în sarcină un anumit district al realului. Nu se ocupă toți de toate: unii au în grijă omul individual, alții popoarele, alții marile cicluri ale timpului.

3. Recomand, pe această temă, frumoasa carte a lui Daniel Ménager, *Diplomatie et théologie à la Renaissance*, Presses Universitaires de France, Paris, 2001.

Cuprins

Cuvânt înainte	7
<i>I. Introducere în angelologie</i>	
1. Farmecul lumilor intermediare	15
Dihotomiile, principiul identității și tema intervalului	15
Lumile intermediare de la Platon la Walter Benjamin	21
Îngerii deasupra omului și omul deasupra îngerilor	30
Deducția speculativă a existenței îngerilor la Toma d'Aquino. „Corpul” îngerilor	37
2. Îngerii și imaginalul	48
Tribulațiile „existentului”	48
Imaginalul și oglinzile	55
Corpuri spirituale	63
Nicăieri, peste tot, „înăuntru”, „în afară”	67
Imaginația divină	73
3. Îngerul de lângă om: păzitorul ceresc	78
Surse creștine și necreștine	79
Întrebările teologilor	84
Îngerul păzitor și omul precar. Modelul-călăuză. Bunătatea neîndurătoare	91
Teze pentru o fenomenologie a protecției (îngerești)	100
Moduri ale protecției. Terminologie	108

4. Omul de lângă înger: călugărul	121
Cerul, chilia și îngerii	121
Călugări, aripi, păsări	133
Pustiul și muntele	138
<i>Monachus quasi monoculus</i>	146
Veghe și rugăciune	150
5. Îngerii, muzica lumii și națiunile	155
<i>Cognitio matutina</i> și <i>musica coelestis</i>	157
Îngerii națiunilor și erezia naționalistă	162
Hristos ca principiu supra-național.	
<i>Pax messianica</i>	165

II. *Experiențe, tatonări, lecturi*

„Lumea spirituală“	171
Îngerul și clipa	177
Tăcerea îngerilor	178
Lumea în oglindă	181
Îngerii și gândirea simbolică	184
Iubirea îngerească	187
Îngeri și zile	193
Îngeri și litere	199
Căderea îngerilor și răul omenesc	202
Martirajul îngerului păzitor	211
Aroma lumii	214
Intelectul ca înger	215
„Omul universal“	223
Lupta lui Iacob cu îngerul	228

III. *Addenda*

1. Îngerii. Elemente pentru o teorie a proximității	247
A. Diversiunea „departelui“	247
B. Soluțiile angelologiei	250
C. Topografia lumilor îngerești	265
2. Tabloul ierarhiilor cerești	275